Hanow Michał Krzysztof

HANOW Michał Krzysztof (18 lub 12 XII 1695, Samborsko k. Piły – 22 IX 1773, Gdańsk), przyrodnik, meteorolog, filozof, historyk i bibliograf. Syn Michała, niezamożnego kaznodziei luterańskiego w Samborsku, i Marii-Anny z domu Hoppe, córki burmistrza Chojnic, a wnuczki Krzysztofa – profesora Gimnazjum w Toruniu.

Edukację rozpoczął w domu, z powodów finansowych dość późno (w wieku 14 lat) trafił do szkoły – nowo otwartej placówki w Gorzowie Wielkopolskim. Z obawy przed służbą w wojsku pruskim przeniósł się do Gimnazjum Akademickiego w Gdańsku (1714), gdzie uczył go m.in. Paweł Pater. Kontynuował naukę na uniw. w Królewcu (od 1716). Po ciężkiej chorobie (według biografów z epoki była to „febra") połączonej podobno z czasową utratą pamięci w 1718 zrezygnował z kariery duchownej wyznaczonej mu przez ojca i podjął studia w Wittenberdze, a następnie w Lipsku – bez określenia kierunku, pogłębiając umiejętności z wielu dziedzin: filozofii, teologii, matematyki, historii, medycyny oraz prawa. W latach nauki opanował też kilka języków nowożytnych (francuski, angielski, włoski, polski) oraz niektóre orientalne (hebrajski, chaldejski, syryjski). W 1720 uzyskał magisterium z filozofii i *veniam legendi* w zakresie retoryki i filozofii. Podczas studiów stał się entuzjastą filozofii Christiana Wolffa i polihistorycznego modelu uczonego – badacza, który jest aktywny w wielu dziedzinach wykorzystując racjonalistyczną metodologię dla systematyzacji i poszerzenia wiedzy nakierowanej na praktyczne cele. Nauka, zgodnie z poglądami jego mistrza z Halle, powinna bowiem realizować utylitarne zadania i przyczyniać się do powszechnej szczęśliwości. Warsztat badawczy H. nawiązywał jednak do erudycyjnych wzorców: sumiennie gromadził dane, pedantycznie zbierał i publikował źródła wyciągając z nich nawet wyrywkowe informacje bez wyrazistej syntetycznej koncepcji. Łączył więc naukę z

praktyką oraz erudycję barokową z wczesnooświeceniowymi ideami.

Po zakończeniu studiów wykładał filozofię i retorykę na uniw. lipskim (do 1721), przez kolejne trzy lata był nauczycielem na dworze Johanna Dietricha von Bose, właściciela zamku Schleinitz pod Dreznem. Gdy nie spełniły się nadzieje na karierę w Saksonii i „Grand Tour" z wychowankiem (skorzystać miał jedynie z bogatej biblioteki wpływowego chlebodawcy), jesienią 1724 powrócił do Gdańska jako guwerner w patrycjuszowskim domu Joachima (nie Wilhelma, jak podał Z. Kurdybacha i następnie kilku biografów) Weickhmanna, seniora luterańskiego ministerium w mieście i pierwszego kaznodziei w kościele mariackim. Uczył jego syna Joachima Samuela, późniejszego znanego teologa luterańskiego, rektora uniw. w Wittenberdze. Weickhmann udostępnił H. większe pomieszczenie, aby mógł wykładać „nowe nauki" całej grupie młodych gdańskich patrycjuszy. Dzięki jego wsparciu jesienią 1727 H. objął posadę profesora filozofii oraz bibliotekarza w Gimnazjum (księgozbiorem szkolnym była biblioteka Rady Miejskiej). Pracy wykładowcy oddawał się z wielkim zapałem, ucząc nawet po 7 godzin dziennie. Obok wykładów z filozofii H. dawał prywatne lekcje z matematyki (dla ubogich studentów nawet bezpłatnie). Pracował w Gimnazjum Akademickim aż do 1771, gdy z powodu wieku i stanu zdrowia zrezygnował ze stanowisk, pozostawiając szkole cały swój majątek i księgozbiór (4 tys. tomów).

H. był redaktorem kilku periodyków i publikacji seryjnych. Tygodnik „Erläuterte Merkwürdigkeiten der Natur" (1734–36) prezentował odkrycia naukowe i objaśniał prawa przyrody w duchu oświeceniowej „walki z przesądami". Charakter przyrodniczy i statystyczno-informacyjny miało jego następne czasopismo „Danziger Ehrfahrungen und Nachrichten" (pod różnymi tytułami). Za czasów H. (1739–59) centralnym punktem kolejnych numerów były artykuły naukowe, ze szczególnym uwzględnieniem zoologii, botaniki, astronomii, fizyki, meteorologii i demografii. W latach 1747–55 ukazywało się wydawnictwo seryjne H. poświęcone edycji źródeł do historii regionalnej pt. „Preussische Sammlung ungedruckter Urkunden" (od 1753 pod tytułem „Preussische

Lieferung alter und neuen Urkunden").

Jego twórczość naukowa obejmuje blisko 120 prac o różnorodnej objętości i tematyce. Do pierwszej grupy zaliczyć trzeba dzieła filozoficzne, stanowiące uzupełnienie i rozwinięcie koncepcji Wolffa, których opracowywanie przerwała śmierć mistrza (*Christiani de Wolff oeconomia methodo scientifica pertracta*, Halae 1755; *Philosophia civilis sive politica tanquam continuatio systematis philosophi Christiani Wolff*, 4 tomy, Halae 1756–59). Z tego powodu H. uznaje się za najważniejszego kontynuatora eklektycznej filozofii Wolffa na obszarze Rzeczypospolitej. W innej czterotomowej pracy z tego cyklu (*Philosophia naturalis sive phisica dogmatica tanquam continuatio systematis philosophi Christiani Wolff*, Halae 1762–68) autor dał obszerny przegląd nauk przyrodniczych: omówił fizykę Nieba i Ziemi, zagadnienia magnetyzmu, elektryczności, elektrometrii i termometrii; syntetycznie uwzględnił aerologię, hydrologię, meteorologię, geologię, botanikę, fizjologię ogólną, zoologię, antropologię, fitologię itd. Ten podręcznik wzorowany na kompendiach Wolffa, propagował nowy sposób ujmowania szkolnej filozofii, oddzielonej już od teologii, obejmujący szerokie spectrum zagadnień przyrodoznawstwa, eklektycznie łącząc różne poglądy nowożytnych autorów, tak „aby z wielu wybrać co najlepsze". Z. Fedorowicz uważa, że „część II tomu czwartego jest właściwie pierwszym na ziemiach polskich opracowanym podręcznikiem zoologii" wyprzedzającym podręczniki K. Kluka (1779–80), P. Czenpińskiego (1789) i S. B. Jundziłła (1807). Koncepcji mistrza z Halle H. trzymał się do końca swej długiej akademickiej kariery, co skutkowało skostnieniem programu jego wykładów.

H. przeprowadzał też własne doświadczenia i badania: ciśnienia atmosferycznego w rozmaitych warunkach terenowych z uwzględnieniem temperatury w różnych porach roku, a w latach 1739–52 codziennych pomiarów ciepłoty powietrza i ciśnienia za pomocą barometru Torricellego. Skonstruował pomysłowe, precyzyjne barometry rozmieszczone w różnych punktach Gdańska (jeden z nich wyposażony był w śrubę mikrometryczną), a także przyrząd do mierzenia siły wiatru. Rozważał problem ważenia ciężarów

z wielką dokładnością, opracował urzędowe wzorce miary długości zwanej gdańskim łokciem. Badał proces zamarzania wody i innych płynów; zajmował się stygnięciem ciał przez parowanie; określał stan zasolenia Bałtyku poprzez destylację, zamarzanie oraz wyparowywanie powolne i szybkie – w temperaturze wrzenia. Wyniki prac przedstawiał w swoich wydawnictwach seryjnych i osobnych publikacjach, a także na łamach periodyku gdańskiego Tow. Przyrodniczego (Societas Physicae Experimentalis) pt. „Versuche und Abhandlungen der Naturforschenden Gesellschaft in Danzig" i czasopism niemieckich (gdzie ukazywały się też omówienia i recenzje jego prac).

H. był prekursorem w Rzeczypospolitej statystyki lekarskiej: m.in. zestawił liczbę zgonów i urodzin w Gdańsku za 138 lat (dla okresu 1701–38 uwzględnił też liczbę zawartych małżeństw). Podobne statystyczne ujęcie poświęcił Elblągowi. Porównywał te wyniki z odpowiednimi zestawieniami dla innych ośrodków w Europie. Badał kwestie długowieczności, poszukiwał korelacji różnych czynników w rozwoju demograficznym, rejestrował rodzaje i objawy chorób w mieście. Interesował się problemami handlu gdańskiego, obrotu zbożem, statystyką żeglugi. Zajmował się rachunkiem nieskończoności, geometrią (rozwijał tezy Euklidesa dotyczące punktu matematycznego, kwadratury koła oraz obliczania objętości i powierzchni figur) oraz niektórymi zagadnieniami mechaniki (np. mierzeniem sił działających na ciała w ruchu). Nie wszystkie te pomysły były udane – pracę o kwadraturze koła Leonhard Euler uznał za absurdalną i zdecydowanie przeciwstawiał się przyjęciu H. do grona członków Akademii Nauk w Petersburgu.

Jako bibliotekarz miejski oraz gimnazjalny zapoczątkował układanie katalogu alfabetycznego i jako pierwszy rozpoczął publikowanie retrospektywnej bibliografii druków gdańskich. Opracowywał dzieje drukarstwa w Gdańsku oraz Gimnazjum Akademickiego. Miał znaczące osiągnięcia jako badacz historii regionalnej, a także historyk prawa chełmińskiego (przygotował pionierskie opracowanie pt. *Ius Culmense ex ultima revisione oder das vollständige Culmische Recht* Danzig 1745, wydanie ulepszone i rozszerzone Danzig 1767).

Utrzymywał ożywione kontakty ze środowiskiem skupionym wokół Biblioteki Załuskich, a zwłaszcza z wojewodą nowogrodzkim Józefem Aleksandrem Jabłonowskim (np. konsultował z nim treść i formę *Filozofii naturalnej*). Korespondował także z królem Stanisławem Augustem (w 1770 dla poprawy stanu finansów proponował władcy swoisty grupowy system ubezpieczeń na życie, tzw. tontynę), afirmował działalność władców polskich (zwłaszcza Zygmunta Augusta) w roli mecenasów nauki i kultury w Gdańsku. Jako bibliotekarz postulował poszerzenie księgozbioru Gimnazjum i Rady Miejskiej o publikacje dotyczące całej Rzeczypospolitej.

H. należał do kręgu 9 założycieli gdańskiego Societas Physicae Experimentalis (1742). Był też członkiem Deutsche Gesellschaft w Jenie.

PSB (W. Chojnacki, S. Sokół); HNP, t. 6.

J.Ch. Strodtmann, *Beyträge zur Historie der Gelahrtheit*, t. 5, Hamburg 1750, s. 1–38; J.D. Tietz, G. Wernsdoff: *Laudatio Michaelis Christophori Hanovii cum vita illius*, Wittebergae 1776; J. G. Meusel: *Lexicon der vom Jahr 1750 bis 1800 verstorbenen Teutscben Schriftsteller,* Leipzig 1808, t. 5, s. 135–139; H. Döring: *Die gelehrten Theologen Deutschlands im achtzehnten und neunzehnten Jahrhundert*, t. 4, Neustadt 1835, s. 671; C. von Prantl: *Hanow, Michael Christoph*, [w :] *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 10 (Leipzig 1879), s. 524–525; Ł. Kurdybacha: *Stosunki kulturalne polsko-gdańskie w XVIII wieku*, Gdańsk 1937, s. 50–51, 67, 72, 88, 102; B. Schulz, *Das Danziger Akademische Gymnasium im Zeitalter der Aufklarung,* „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins", t. 76 (1941), s. 43–49; Z. Fedorowicz: *Zoologia w Gdańsku w stuleciach XVII i XVIII*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968, s. 74–78; Z. Binerowski: *Hanow Michał Krzysztof*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa–Łódź 1972, s. 315; K. Kubik, L. Mokrzecki: *Trzy wieki nauki gdańskiej. Szkice z dziejów od XVI do XVIII wieku*, Wrocław… 1976; H. Rietz: *Michał Krzysztof Hanow*, [w:] *Wybitni Pomorzanie XVIII wieku. Szkice biograficzne*, red.

D. Baczkowska-Orłowicz, Gdańsk 1983, s. 71–78; L. Mokrzecki: *Początki wiedzy o morzu w dawnej Rzeczypospolitej*, Wrocław… 1983, s. 196–197, 200, 202, 205, 228; J. Róziewicz: *Polsko-rosyjskie powiązania naukowe (1725–1918)*, Wrocław… 1984, s. 44; J. Jarzęcka, *Obraz życia umysłowego Rzeczypospolitej doby saskiej w świetle wybranych lipskich czasopism naukowych (1710–1762)*, Warszawa 1987; J. Baszanowski: *Hanow (Hanovius) Michał Krzysztof (1695–1773)*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 2 pod red. Z. Nowaka, Gdańsk 1994, s. 161–162; A. Grześkowiak-Krwawicz: *Gdańsk oświecony*, Warszawa 1998; Z. Nowak: *Bibliologiczne dokonania Michała Krzysztofa Hanowa w Gdańsku doby oświecenia*, „Rocznik Gdański" 1999, z. 1, s. 5–17; A. Grześkowiak-Krwawicz: *Michał Krzysztof Hanow* (1695–1773), [w:] *Filozofia i myśl społeczna w latach 1700–1830*, t. 1: *Okres saski 1700–1763*, wybór tekstów, red. M. Skrzypek, Warszawa 2000, s. 145–147; H. Jaumannt: *Handbuch Gelehrtenkultur der Frühen Neuzeit*, Tom 1: *Bio-bibliographisches Repertorium*, Berlin–New York 2004, s. 327–328; M. Czerniakowska: *Matematyka i fizyka w Gimnazjum Gdańskim*, [w:] *Gdańskie Gimnazjum Akademickie*, t. I: *Szkice z dziejów*, pod red. E. Kotarskiego, Gdańsk 2008, s. 168–171; M. Brodnicki: *Filozofia w Gdańskim Gimnazjum Akademickim*, [w:] tamże, s. 202–204; T. Maciejewski: *Prawo i prawnicy w Gdańskim Gimnazjum Akademickim (XVII–XVIII wiek)*, [w:] tamże, s. 394–39; A. Betlej: *Sibi, Deo, Posteritati. Jabłonowscy a sztuka w XVIII wieku*, Kraków 2010, s. 212, 215–216; P. Paluchowski: *„Danziger Erfahrungen" w latach 1739–1793. Studium z dziejów gdańskiego czasopiśmiennictwa*, Warszawa 2013; E. Kizik: *Zapomniane, niedokończone dzieje Elbląga. „Zuverlässige Nachricht von Elbing" pióra Michaela Ch. Hanowa z lat 1758–1759*, „Rocznik Elbląski" t. 26 (2015), s. 93–110; Bibl. Czartoryskich w Krakowie: rkps sygn. 807, k. 405–406.

Jarosław Kurkowski

Poprzedni Strona
Następny Strona